

Василь Васильович ЯГУПОВ,
доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту ПТО НАПН України

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВІЙСЬКОВОГО ФАХІВЦЯ

У статті обґрунтовано, що особистість і військовий фахівець знаходяться в єдності, мають безпосередній вплив один на другого, безпосередньо взаємозумовлені між собою. Проаналізовано професійний розвиток особистості військового фахівця, охарактеризовано основні чинники професійного розвитку та заакцентовано увагу на провідних якостях, рисах і проявах особистості військового фахівця.

Охарактеризовано основні методологічні підходи до обґрунтування професійного розвитку особистості фахівця, пріоритет надано суб'єктно-діяльнісному підходу, який водночас враховує вимоги багатьох інших підходів і методологічних принципів.

Представлено основні етапи професійного розвитку особистості фахівця та стисло охарактеризовано їх зміст. Обґрунтовано зміст поняття «професійний розвиток» щодо особистості військового фахівця.

***Ключові слова:** особистість військового фахівця; професійний розвиток; чинники професійного розвитку; етапи професійного розвитку.*

Yagupov Vasyl Vasyliovych, Doctor of pedagogical sciences, professor, Leading scientific research fellow of the Professional Technical Education Institute, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

PROFESSIONALISM OF THE MILITARY SPECIALIST

The article proves that the personality and military specialist are in unity. They have direct influence at one another, and directly mutually conditioned. It analyzes professional development of the military specialist's personality, describes the main factors of professional development and focuses on the leading qualities, traits and manifestations of the military specialist's personality.

It describes the main methodological approaches to the proof of the professional development of the military specialist's personality. The priority is given to the actor-activity approach which takes into account many other approaches and methodological principles .

It presents the main phases of the specialist's personality professional development and briefly describes its contents. It defines the concept professional development as to the military specialist's personality.

Ke words: military specialist's personality; professional development; factors of professional development; phases of professional development

Як фахівця у цілому, так і його провідні риси як суб'єкта екстремального виду діяльності розвиваються безпосередньо в процесі його професійного становлення та розвитку, професійної діяльності та вирішення конкретних військово-професійних завдань. У зв'язку з цим у психології

праці, військовій психології, психології професійного розвитку та психології екстремальних видів діяльності проблема професійного становлення, професійного розвитку, формування та розвитку професіоналізму військового фахівця чи професіонала як суб'єкта військово-професійної діяльності є важливою проблемою.

***Військовий фахівець** – це соціально, професійно та фахово зумовлена система провідних професійно важливих якостей, військово-професійної та фахової видів компетентності, що включає найсуттєвіші професійно та фахово значущі властивості, риси та прояви, які визначають його фахову поведінку і військово-професійну діяльність як суб'єкта військово-професійного буття та фахової діяльності у Збройних силах України.*

Головними властивостями, рисами та проявами військового фахівця є такі: ступінь сформованості провідних психічних властивостей та якостей як представника військової організації української держави та конкретного військового фахівця (військово-професійна свідомість і самосвідомість, фахова Я-концепція, система цінностей військово-професійної та фахової діяльності, військово-професійна суб'єктність тощо); включеність у систему суспільних, військово-професійних і фахових відносин шляхом виконання певних посадових компетенцій у військовій організації; військово-професійна саморефлексія, свідома саморегуляція та самодетермінація своєї поведінки й діяльності у військовій організації держави; спроможність і здатність нести усвідомлено відповідальність за результати, а також і наслідки своїх дій, вчинків, поведінки і діяльності у межах виконання своїх посадових компетенцій; свідома активність, що виражена в військово-професійній діяльності та творчості.

Зміст цих властивостей, проявів і рис залежить від багатьох обставин, передумов, ситуативних і закономірних умов тощо, які у психології особистості прийнято називати основними чинниками формування особистості. Але основною проблемою цієї статі є вплив діяльності на професійний розвиток і професійне становлення військового фахівця. На нашу думку, найбільш перспективним напрямом психологічного обґрунтування проблеми професіоналізму є її дослідження у нерозривному зв'язку з розвитком особистості як суб'єкта професійної діяльності протягом набуття фахової освіти та наступної фахової діяльності. Цей аспект є принциповим, оскільки не особистість визначає фахову діяльність, і не фахова діяльність визначає особистість, а суб'єкт професійно-фахової діяльності знаходить оптимальне співвідношення її зовнішньої (показники ефективної професійно-фахової діяльності, критерії та показники її оцінювання як суб'єкта військово-професійної діяльності) та внутрішньої (ставлення, цінності, готовність, умотивованість, особистісний смисл, професійні перспективи тощо як суб'єкта соціального та військово-професійного буття) детермінацій, стандартизації фахової діяльності та необхідності творчості в ній, регламентації та нормативності посадових компетенцій фахівця та творчої природи особистості.

Такий підхід є, на нашу думку, методологічно обґрунтованим, оскільки

особистість фахівця і його діяльність усвідомлюються, сприймаються і досліджуються в комплексі. Але при цьому слід мати на увазі такий принциповий аспект: особистість не підпорядковується діяльності, а свідомо визначає її цілі, смисл, зміст, методи, технології, засоби та результат, а при необхідності вносить до них певні необхідні корективи. У зв'язку з цим ми наголошуємо про індивідуальний стиль професійної діяльності та про отримання такого результату, який відповідає суб'єктивним очікуванням конкретного військового фахівця. А психологічним механізмом регуляції цієї діяльності виступає саморефлексія, самодетермінація та саморегуляція військового фахівця, яка безпосередньо залежить від розвиненості його особистісних, професійно важливих та індивідуально-психічних якостей, компетентності і професійного досвіду, що проявляється у професіоналізмі діяльності. З одного боку, є досить широкий за обсягом емпіричний матеріал з проблеми професіоналізму, а з іншого – ще не існує в сучасній психологічній науці достатньо ґрунтовного обґрунтування професіоналізму в цілому та професіоналізму в екстремальних видах діяльності, зокрема, як складних психологічних феноменів психології діяльності в особливих умовах.

Поняття „професіонал” і „професіоналізм” знаходяться, на нашу думку, у безпосередньому взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. „Професіонал – це суб'єкт професійної діяльності, який має високі показники професіоналізму особистості і діяльності, високий професійний і соціальний статус, динамічно розвиваючу систему особистісної та діяльнісної нормативної регуляції, постійно націлений на саморозвиток і самовдосконалення, особистісне і професійне досягнення, які мають соціально-позитивне значення” [1, с.184]. Отже, в цьому визначенні на основі провідного методологічного принципу психологічної науки – єдності особистості та діяльності – **професіонал** розуміється як система двох важливих складових: професіоналізм особистості і професіоналізм діяльності.

Центральною категорією, яка відображає професіоналізацію особистості, тобто розкриває цілі, зміст й основні етапи взаємодії особистості та професії, поступове набуття особистістю фахового досвіду, вдосконалення фахових теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, професійно важливих якостей є професійний розвиток. Під цією категорією також розуміють „...зміни психіки в процесі освоєння і виконання професійно-освітньої, трудової та професійної діяльності” [4, с. 333]. Початок професійного розвитку пов'язується з моментом „...прийняття людиною професії та включення в процес її освоєння” [3, с. 30].

А.К. Маркова в якості критерію виокремлення етапів становлення професіонала вибрала рівні професіоналізму особистості. Вона виділяє 5 рівнів і 9 етапів: 1) допрофесіоналізм, на якому відбувається первинне ознайомлення з професією; 2) професіоналізм, який складається з трьох етапів: адаптації до професії; самоактуалізації в професії; вільне володіння професією у формі майстерності; 3) суперпрофесіоналізм, який також

складається з трьох етапів: вільне володіння професією у формі творчості; опанування низкою суміжних професій; творче самопроекування собі як особистості; 4) непрофесіоналізм – виконання праці по професійно деформованим нормам на тлі деформації особистості; 5) післяпрофесіоналізм – завершення професійної діяльності [2, с. 56-57].

У процесі професіоналізації фахівців суттєвим є те, що об'єктом розвитку є суб'єкт діяльності, який у залежності від успішності виконання діяльності проходить чотири стадії професіоналізації – профадаптації, первинної і вторинної професіоналізації, майстерності.

Основними *психологічними показниками професіоналізму військового фахівця*, які дозволяють йому успішно діяти в екстремальних умовах, є, на нашу думку, такі:

- суб'єктна компетентність як військовослужбовця та представника військового середовища;

- військово-професійна компетентність як представника конкретного виду Збройних сил України та роду військ;

- фахова компетентність як представника конкретного військового фаху;
- розвиненість особистісних і професійно важливих якостей і рис як фахівця екстремального виду діяльності (наявність об'єктивної Я-концепції як військовослужбовця та військового професіонала, внутрішньої мотивації військово-професійної діяльності, стійкість, організованість, працездатність, мобілізованість, відповідальність, військово-професійна та особистісна зрілість, практичне мислення як конкретного військового фахівця тощо);

- чітке формулювання професійно важливих цілей службової діяльності та їх цілеспрямована реалізація;

- володіння сучасними технологіями та методиками вирішення службових компетенцій;

- низький рівень залежності в процесі реалізації службових компетенцій від зовнішніх чинників;

- успішність, продуктивність та ефективність військово-професійної діяльності.

Отже, поняття „*професійний розвиток*” щодо особистості військового фахівця можна охарактеризувати таким чином:

- професійний розвиток – це мета, смисл і цінність військово-професійної культури військовослужбовця як особистості, як офіцера, як конкретного військового фахівця – командира, інженера, військового психолога, політолога, фінансиста тощо;

- професійний розвиток – це складний і багатогранний процес, який складається з особистісного, військово-професійного та фахового розвитку, детермінований, як правило, соціальними, професійно-технологічними, віковими, особистісними, провідними індивідуально-психічними, професійно важливими та фаховими якостями та рисами, має відкритий, нерівномірний і гетерохронний характер;

- професійний розвиток – це результат постійного пошуку відповіді щодо сутності протиріч (зовнішні та внутрішньоособистісні), які постійно

виникають у військово-професійній діяльності, та намагання військового фахівця їх вирішити або зняти;

– професійний розвиток – це необхідна умова успішної військово-професійної діяльності військового фахівця;

– професійний розвиток – це необхідна умова особистісної та професійної самоактуалізації військового фахівця в військово-професійній і фаховій діяльності;

– персональний професійний розвиток військового фахівця має свою межу і пов'язаний з подоланням ним певних зовнішніх і внутрішніх психологічних бар'єрів.

Література

1. *Деркач А.А.* Акмеологические основы развития профессионала : [текст] / А.А. Деркач. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.

2. *Завалишина Д.Н.* Практическое мышление: Специфика и проблемы развития : [монография] / Д.Н. Завалишина. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 376 с.

3. *Поваренков Ю.П.* Психология становления профессионала : [учеб. пособие] / Ю.П. Поваренков. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2000. – 98 с.

4. Психология : [словарь] / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.